

Az írásokat csaknem mindig nagyfokú személyesség is jellemzi. Az olvasó úgy érezheti, hogy a kritikus és a költő egyaránt folyamatosan jelen vannak, titkon egymásra lesnek, mintegy kölcsönösen kontrollálva egymást: jól, helyesen kacskaringóznak-e a sorok a bíráló tolla alatt. Mert Tüskés kritikái mindig a személyes élmények hatása alatt és a bőséges tárgyi ismeretek birtokában és eredményeként születnek meg. Fodor András művei és a művek közti kapcsolódások olyasfajta olvasatának lehetünk így részesei, amelyre a kívülálló bizonyára képtelennek bizonyulna.

Am a kritikusnak ez a személyes hangja nem homályosítja el, ellenkezőleg, talán még fel is erősíti mindazt, ami kirajzolódik a könyvben Fodor András pályájának korai szakaszáról, erről a „férfiasan gyöngéd költészetéről”, a költő műfaji sokoldalúságáról, az eszményt adó példaemberekről (Kara Lajosról, József Attiláról, Bartók Béláról, Egry József-ről, Illyés Gyuláról), művészi kifejezőmódjának változásairól, arról, hogyan vált ez a költészet az egykori élmények közvetlenségéből az áttételesebb ábrázolások bonyolultabb világává, hogyan született meg a képek gondolati alárendelése, hogyan feszült ki fokozatosan az ív látványtól a látomásig.

A rövid írások is plasztikus képet festenek Fodor András költői világképeinek elemeiről, a bizalom és a „barátság kozmológiájáról”, az emberi és a tárgyi világról és környezetről, a természetről és a Balaton-környekről, mint a költő művészi világának elidegeníthetetlen részeiről. Meggyőző rajzát kapja az olvasó a költő világképe formálódására ható tényezőknél is: a családi indíttatásnak, az otthonnak, az iskolának, a gyermekornak, a tanároknak, mint a szélsőségektől való mentességet biztosító erőknél, a jól választott eszményeknek, a kortárs-emberi kötődések fontosságának.

Múltán helyez nagy hangsúlyt a szerző Fodor költészete hagyományos - a protokolláris szemlélettől meglehetősen idegen - értékeire: a szerelemben és a barátságban való hűségre, a szülőföldhöz kötő szálakra, a gyermekkor világára, a gyermeket a szülőhöz fűző kapcsolatokra. Ugyanakkor - helyesen - mutat rá e líra tartalmi gazdagodására, motívum-kincsének bővülésére is: mindegyik az idő irreverzibilitásának erősödő tudatára, az elmúlás elhatalmasodó érzésére, a veszteségek felszólító majd ismertté is váló lehetőségeire, a vanitatum vanitas igazságának jelentkezésére már a pálya derekán (az angol barát, Colin Mason és a Professzor Úr, Fülep Lajos közel egyidejű halálának megrendítő hatására.). Ez válik aztán a *Kettős rekvium* valamint Az idő foglya című kötetek meghatározó problémájává. Tüskés azonban most sem elég-

szik meg a közhelyek egyszerű konstatálásával, rámutatva Fodor lírájának sajátosságára is: az ő időélménye nem statikus, hanem dinamikus, azaz nála „a bekerítettség és a mozgás, a kiszolgáltatottság és a dinamizmus élménye mindig együtt jelentkezik”. Joggal emeli ki Fodor András sokirányú érdeklődését, értő kalandozásait a film, a zene, a műfordítások, a képzőművészet világában, többműfajúságát, és mutat rá líraeszményének hagyományos jellegére, arra, hogy a konkrétéhoz kötött, tárgyyszerű költészetet részesítette előnyben, nagyra értékelte a fegyelmezett szerkesztést és élete végéig megőrizte érdeklődését a - korosabb és az ifjú - pályatársak, fogékonyságát a mások eredményei iránt.

Tüskés Tibor könyve csak látszatra recenziók kronológikus rendbe állított sora, nem is csupán Fodor András lírai arculatának pillanatnyi felvillantása, hanem olyan - a tartalmi és a formai elemek együttes figyelembe vételével dolgozó - elemzések gyűjteménye, melyek segítségével nem csak egy emberileg vonzó, sokoldalú alkotó kerül közel az olvasóhoz, hanem körvonalazódik egy jelentős életmű állandó és változó vonásainak együttese is. Igaz, a végső általánosítások megfogalmazása, a szintézis megalkotása - a kötet írásainak műfajából következően is - az olvasóra marad.

Pék Pál

MORVAI PÉTER: POGÁNY HÚSVÉT

Morvai Péter első kötete több, mint az ilyen kötetek általában. Ha figyelmesen olvassuk, tükrében magunkra láthatunk. Mert hányszor éreztük mi is a bekerítettséget, a megcsalást, hányszor bűvöltük elevené kihűlt szerelmünket, s kuporogtunk ölünkben fegyverünkkel, míg mögöttünk szétfoszlott a hit és csapdává züllött a rend! És ősz jött meg tél, és angyal verdesett a sárban, de Golgotánkon üres keresztet nyaldosott a szél. Ez a kötet erről beszél tiszta hangon, felragyogó képekkel, a legbensőbb vallomások hangján úgy, ahogyan szólni csak igazi költő képes. Morvai Péter Ady indulatával félti hazáját, a népdalok fordulataival szólongatja kedvesét és Pilinszky arcát öltve „valóbb valókat álmodik”, a teljességről énekel, noha kijózanodva tudja: „Jó paripámnak obsitot adtam: /minek a táltos,/ ha kutyagolok!”

Költőnk egyszerre modern és hagyományörző. Kelfordul a századvég mocskot kavarázó világától, anatómát kiált, de erejét ehhez elmúlt korok erkölcséből meríti. Kapaszkodik a szülőföldre, a tájba, amely küldte, s érti-tudja mindnyájunk törvényét: „Nem számít az, hogy kitől indul el a tett, / csak valakik szólni, / tenni merjenek!”

Költészetünk legjobb teljesítményeit idézik az ilyen sorok: „Valaki táncolva jön a fényben /rozshaja lustán lobog.” (*Budai ős*) „... túl a léten reszket egy bokor” (*Este a Szendrey-majorban*)

”A rét felett ködlencse úszik./ Fácán rikolt a fűben,/ föléje héja ír halál-jelet” (*Ősz*)

S micsoda szentenciák készítenek továbbgondolásra!

Bitófa néked gőgös, álnok,
javíthatatlan csordanép!
Bal-útra vitt a kergető látnok,
gígászi várad: omladék!

(*Történelmi lecke: 1848-49*)

Önhitének romhalmára gyűrve
Föl nem támad többé nemzetünk.

(*Egyarchív sajtófotóra*)

Így politizál, s úgy, hogy hiszi: nemcsak a maga sorsát mondja, nemzedékéét. (*Az Úrnak csöndesei, Partot ért szökevény, Utolsó passió.*) Van szava az elesettek világára is. (*Végül elmennek, Csavargó-dal, Csövesek*). Néhány verse pedig akár antológia-darab is lehetne. (*Grál-út három grádicsa, Nemzedék, Pogányhúsvét*).

Önmagát persze a romantika szemüvegével nézi, túlzásokkal, eget-földet egybemarkoló elszánással, de mindig úgy, hogy bővülő ritmusai mögött ellentétek feszülnek. Ezt mondja: „kél szívbemben szilaj varázsa/ holdas éjnek”; meg ezt: „ajkaim szorosra zárom,/ s akár a füst piros parázson/ felillan ön-varázsom.”

Morvai Péter úgy él, mintha minden pillanata kezdet és vég is lenne. Titkaiba alig enged betekinteni, mégis mellbevág, amikor ezt olvassuk: „Nem hazám ez az ország”, s alig két lappal tovább haladva a kérdést („valóbb valókat álmodik szemem?”), s egyszerre világos, hogy a versek egymásnak válaszolnak: a titok megfejtését az egész kötet adja.

Morvai azonban nemcsak világát, önmagát is jól ismeri. Így kezdi az *Évszak*-ot „Kalapáltam vértet gőgből/ vad kardot fehér haragból”. Érezteti, hogy személyisége egyszerre kirekeszt és befogad, hogy költészete vonz és taszít. A „loptál és megloptak”, az „örök búcsú, örök utazás”, Júdas és Jézus konstellációja kiforgathatná magából, de tudja, hogy „minden hiányt betöltenek”, teszi hát a dolgát, mégha „az égbolt rezzetlen kajmán-szeme” vigyázza is tetteit.

Morvai Péter nyílt szóval és fedetlen arccal káromolja a sompolygókat, az alamuszi ügyeskedőket, mindazokat, akik kiárusítják-kíarúsíthatják ezt az országot; s miközben állja az ütéseket, érezzük,

késersége belülről mardossa.

Számára *Evidencia*: „Nincs lehetőség ismételni,/ és újrakezdeni sincsen - /ítélőpálcáját körülmutatja,/ s kezünkbe adja az Isten.” Így igaz.

Remek verse, *Az Úrnak csöndesei*, mintha az új évezred kapujában elveszketten toporgók vallomása lenne. Így beszél benne:

Az Úrnak csöndesei

Mi az Úrnak csöndesei volnánk.
Isten hallgatás-csuhát adott ránk,
őrizetre angyal áll fölöttünk:
meg ne tudjuk, milyen okból jöttünk.

Meg ne tudjuk hányadik e század,
mit jelent a „tűr” és mit a „lázad”,
hol ragyog a könnyperregte ösvény,
bőkezűnél miért jobb a fősvény,

mennyit ér az életünkre romló
régí rend, mely barna mint a komló,
s mért ígéz, hogy túl a Csend határán
lesz honunk, és nem fogyunk el árván?

Az „énbe-hulló” Morvai Péter sorsa, elszánása e könyvben kinyílik, megvilágosul. Bár ezt mondja:

Nincs utam, se otthonom,
kezemet nem fogja senki.
Isten fölemeli az árvát -
és elejti

én tudom, hogy a nagyszombaton született is megváltásra talál, csak maradjon az „alkony alvadt harmatában” az, kivé testamentumának szava avatta: Péter - szikla.

(*Keszthely, 1998*)

Medveczky Szilvia

Á(L)OM(ÁSOK)

Villányi László: A szabadkai villamos

Sigmund Freud: Álomfejtés című könyvében írja: az álom vágykielégítés. A superego gátló hatása, a censor kevésbé működik - a nappal rejtőzködő kívánságok, elfojtott ösztönök és vágyak manifesztálódnak, egymásba fonódva, konkrétan vagy jelképesülve jelennek meg. Talán éppen a feltáró szerepe miatt vált az irodalom rendkívül gyakori témájává, sőt toposzává az (éjszakai képzelgést és a lehetetlenként feltűnő

kívánságot egyaránt jelentő) álom. Freud az álmok megfejtésére - szimbólumrendszerének értelmezésére, a pácienssel megtörtént események alapján az összefüggések feltárására - alapozta gyógyító pszichoanalízisét. Villányi alkotásai felidézik a pszichoanalízis módszerét és a freudi tanokat (az élmények összekeveredését és feldolgozását az álommunkában): „Álmomban egy liftre nyílt szobám. Mezítelenül vártalak. Újra és újra szétgördült az ajtó, ismerős vagy kevésbé ismerős arcok bukkantak fel, amint itt a villamoson” a későbbi életet meghatározó gyermek- és kamaszkorról alkotott elképzeléseket: „A Vértől húzta ki, súgja egy kamasz azért halszájkás. És a kislány hegyes csontvázak lenyomata után kutat, piros csöppekből formálódó tavat vár... (Ő csak *kapaszkodik* a porcelánfogantyúban, mint aki nem hallja a kamaszok nyerítését...)” (Kiemelések tőlem M. Sz.) Az *Egy másik vonal - Adalékok „A szabadkai villamos” verseinek keletkezéséhez* - című írása is igazolja a költemények és a freudizmus (elfojtás, censor, álommunka stb.) kapcsolatát: „Bennem járn kezdett a villamos, fura alakok szálltak fel rá, s *álomukban kibeszélték titkaikat*” kaptam egy olyan falinaptárt, amely a villamost idézte meg, nem mertem nézegetni: *Ágyam alá dugtam*. Ám éjszakánként járn kezdett bennem a villamos, nem hagyva nyugodni mindaddig, míg meg nem írtam verseimet.” (Kiemelések tőlem M.Sz.)

A *szabadkai villamos* versei monocentrikus novellákra emlékeztető, miniatűr történetek, amelyek középpontját a cím nevezi meg. A költemények utolsó (zárójelbe tett) szakaszai gyakran egy apró epizódot ragadnak ki egy elképzelt villamos eseményeiből (a villamos csengetését, az ablakból látható, földön heverő piros esernyőt, a várakozást), utólag (retrospektíven) adva „ürügyet” a strófa megírásához: „Alul egy barokk erkély gömbölyűsége. Felül a Kálvária lejtője, csak szánkó helyett kéz siklik. Ilyennek gondolták el a tanárnő mellét... (megrándul a borszija. Így szólalt meg a másik csengő is, az óra végi megállóban...)”. A címek ruhadarabok és az öltözet különféle kellékei: a betakaró (eltakaró), a védtelenséget és „megbújni vágyást” jelképező télikabát (“Szorosabbra húzza a télikabátját, szét ne hulljon teste, nehogy szerteszóródjanak molekulái.”), az embereket összekötő hosszúsál vagy az intim közelség és csupaszág izgalmat sejtető *fűfoltos bugyi*: „A fű lenyomatát simogattam tenyerén. Aztán hanyatt feküdtünk, hallgatva a tó hangjait... / a fürdőruha alsó része puha fűcsomót rejt, ahol megpihenhet arcom. /

(Alsósok voltunk, mikor otthon hagyta tornadresszét. Fehér bugyiban kellett végeznie a gyakorlatokat. Az óra végén előttem állt a sorban, titkon nézegettem füves fenekét.)”.

A cím leggyakrabban jelzős szerkezet. A jelző egy-egy szín - a piros, a szerelem, a vér színe, a nyár zöldje, az ős borús barnája... a bordó, s a fehér, stb.) amely erősíti a hangulatot, illetve a vissza-visszatérő színek, motívumok gondolati kapcsolatot hoznak létre a költemények között. E gondolati rendszerben a téma-réma viszony átalakul: az ismétlődő kifejezések más-más szövegösszefüggésbe kerülve átértelmeződnek - a téma továbbviszi a gondolatot (rémává válik), de új jelentéssel bővülve a többszörös visszatérések során ismét a téma szerepét tölti be.

A többször megjelenő elemek belső lüktetést, ritmust adnak a kötetnek, zeneiséggel töltik el. Az utazás és a villamos minden versszakban meglévő motívuma - zenei architektúrához hasonlóan - refrénként épül bele a könyv szerkezetébe.

A verszenévé lágyluló gondolatrítmusnak a legváltozatosabb formákban és legtöbbször megjelenő motívuma a lány. „Míg lány figyel, addig éljek. Tovább nincs. Akkor Istennek sem vagyok kedves.” - írja Villányi László *Vivaldi naplójából* című kötetében, *A szabadkai villamos* „testvérkötetében”. (A közvetlenül egymás után íródott könyvek azonos forrásból merítenek, egymás gondolatait fejlesztik tovább). A lány mindkét kötetből kiemelkedik: ő a múzsa, a versek „előhívója”, aki vágyakozást és azonosulni kívánást kelt (“Úgy nézett rám, mint aki megtalálja elveszített szavaimat. Azon az éjszakán írtam életem első versét. És mintha a lányhoz beszélne azóta is.”)

A *szabadkai villamos* (valóságos vagy fiktív, egy-egy számtalan?) versei a lányról mesélnek: egy mindig feltörni készülő, lappangó, vágyott világról, a lány közelébe jutás lehetőségéről. A kötet utolsó verse (*A válltáska*) - az egyes versek szerkesztéséhez hasonlóan - visszafelé értelmezi a kötetet. „A vasútállomásnál azonban mindig ugyanazokat a sorokat olvasta: / Melletted állok, és nézed a szép lányokat, igen, ez tetszik, ahogyan figyeled őket és én figyellek téged.” A költemények ezt a figyelmet, a világra nyíló tekintetet, a csigaházból „lábát kilógató” versbeli utazó teremtette költői képzetet, szimbólikus villamosutat tárják fel, fellebbentve a fátylat a vágyak átlásztó, tűnékeny, szemérmes, rejtőzködő világról (“Közben egy másik nap lett. Ilyen könnyedén járunk át egy másik életbe, ahol egymás mellett léteünk és sétálunk, s megírjuk, újra meg újra a másik történetet.”).